

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN ÖNEMİ *

Ertan OKTAY**

Radiye Funda ÇAMKIRAN***

Özet:

Bu çalışmada, genelde, teorik açıdan uluslararası ilişkilerde ve dış politikada geleneksel "yüksek politikanın" (ya da siyasi ve askeri öğelerin) yanı sıra ekonomik boyutun önemi ele alınacaktır. Özellikle, çağdaş dış politika ve güvenlik yaklaşımlarında ve uygulamada "enerji güvenliği"nin ekonomik boyutu ön plana çıkmaktadır.

Türkiye ile AB ilişkilerinin geleceğini, ya da Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefine ilişkin süreci de, şekillendirecek ve yönlendirecek olan en önemli faktörlerden biri Birliğin enerji güvenliği açısından ülkemizin taşıdığı önem olacaktır.

Kısaca çalışmamızda, AB'nin özellikle doğalgaz ile petrol ve genelde enerji güvenliği politikaları açısından Türkiye'nin transit ülke konumu dolayısı ile öneminin göz ardı edilemeyeceği, AB'nin böyle bir lükse sahip olmadığı sonucu çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji güvenliği politikası, Türkiye ve AB ilişkileri, Türkiye'nin jeopolitik konumu, Petrol ve doğalgaz ulaşımı, Transit ülke.

* Önceki sayıdaki (Cilt 13, Sayı: 1-2, Yıl: 2005) baskı hatası sonucu makalenin ekindeki tablolarda ciddi kaşıkılık ve hatalar oluşması ve enerji güvenliği konusunda ortaya çıkan yeni gelişmeler dikkate alınarak makalenin düzeltilmiş ve genişletilmiş şekli ile yeniden basılması uygun görülmüştür.

** Prof. Dr., TC Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü, İİBF İktisat Bölüm Başkanı ve Türkiye - AB Karşılaştırmalı Araştırma ve Eğitim Merkezi Direktörü

*** Doktora Öğrencisi, TC Maltepe Üniversitesi İİBF Uluslar arası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü Araştırma Görevlisi

Abstract:

In this paper significance of economic aspects and issues besides the traditional "high politics" (such as military and political factors) within the frame of international relations and foreign policies will be discussed, theoretically. Particularly, in contemporary theories of security and foreign policies and in practice as well, the economic dimension of security of energy supply and foreign policies has come out to be the most important issues.

Future of the relations between Turkey and European Union or the process of becoming a full member of the EU is going to be shaped and governed mainly by the fact that Turkey has a geopolitical location which plays a crucial role in connection to the energy security policies of EU.

Therefore, in short this paper reached the conclusion that due to the crucial position of Turkey for EU's energy security, EU has never the chance to ignore Turkey or to say NO.

Keywords: *Energy Security Policy, EU-Turkey relations, Turkey's geopolitical position, Oil and natural gas transportation, Transit country.*

I - Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin Birliğe neler katacağı konusu genişleme sürecinde tartışılan konuların başında gelmektedir. Özellikle 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi öncesinde alevlenen tartışmalarda dikkati çeken bir unsur Türkiye'nin üyeliğini savunan ve müzakere tarihi verilmesini destekleyen görüşlerin Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle Avrupa'nın enerji güvenliği için sağlayacağı faydalar üzerinde durmasıdır. Bu da Brüksel zirvesinin olumlu bir süreç olmasının gerisinde yatan ciddi nedenlerden birini oluşturmaktadır.

Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle dünya enerji politikaları için kilit bir rol oynamaktadır. Dünyanın önemli rezervlerine olan yakınlığı nedeni ile Türkiye, Avrupa ile Ortadoğu ve Hazar Bölgesi ve Kafkaslar'ı birbirine bağlayan köprü konumundadır. Avrupa Birliği'nin giderek artan enerji ithalatına olan bağımlılığı göz önüne alındığında Türkiye'nin AB'nin enerji

arız güvenliğini sağlamada coğrafi olarak kaynak çeşitlendirmesinde önemli bir rol oynayacağı ortadadır.

İşte bu nedenle bu çalışmada enerjinin Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerindeki yeri ve önemi irdelenerek Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği açısından taşıdığı önem incelenecektir. Konunun bir anlamda Ekono-Politik bir analizi yapılacaktır.

Ancak enerjinin Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri ve özellikle de Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği açısından önemini ayrıntıları ile ele almadan önce çalışmanın kapsamı ve sınırlarını belirlemek yararlı ve zorunlu görülmektedir.

Çok boyutlu ve geniş bir konu olan enerji sorunu ve politikalarının tüm yönleriyle böyle bir çalışmada ele alınmasının söz konusu olamayacağı açıktır. Bu çalışmada konu olarak enerji güvenliği politikalarının ele alınacağı belirtilmiştir; Ancak bilindiği gibi enerjinin birçok türü olduğu ve her türünün ayrı ve kapsamlı bir çalışmayı gerektirdiği açıktır.

Dolayısıyla bu çalışmada zaman kısıtı da dikkate alınarak enerji türlerinden sadece petrol ve doğal gaz ele alınacaktır. Böyle bir sınırlamanın, zaman kısıtının ötesinde daha önemli bir nedeni de konumuz itibarı ile yani çalışmanın amacı ve içeriği açısından petrol ve doğal gazın taşıdığı önemdir. Ayrıca petrol ve özellikle son yıllarda artan önemi ile doğal gazın ülke ekonomilerinin can damarını oluşturduğu söylenebilir. Dünya enerji tüketimi içerisinde petrol ve doğal gazın % 60 olan paylarının 2025'te % 66'ya yükselmesi öngörülmektedir. (US EIA) Bu enerji tüketim eğilimi doğrultusunda Avrupa Birliği'nin 2030 için yapılan enerji ihtiyacı öngörülerinde de petrol ve doğal gaz talebinin toplam enerji ihtiyacının daha da artması beklenmektedir (EC, 2000: 4). Kısaca bu çalışma; Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği açısından önemini ele alırken enerji türlerinden sadece petrol ve doğal gaz üzerinde değerlendirme yapacaktır.

Çalışmada öncelikle ilk bölümde enerjinin ekonomik açıdan önemi ve enerji güvenliği ile bunların ülkelerin genel güvenliği ve ulusların varlıklarını istikrar içinde sürdürebilmelerindeki rolü ve önemine ilişkin teorik görüş ve yaklaşımlar ele alınacaktır. Böylece konunun teorik alt

yapısı ya da çerçevesi oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda realist teori ve liberalist teorinin pluralist kanadına özellikle yer verilecektir.

İkinci bölümde ise Avrupa Birliği'nin enerji politikaları ve enerji güvenliğine ilişkin karşılıklı olası sorunlar ele alınacaktır. Bir yandan AB'de enerji sektörüne ilişkin, üretim-arz ve tüketim ilişkilerine ilişkin veriler ve ileriye dönük projeksiyonlara kısaca değinilecek, öte yandan Birliğin enerji güvenliğine ilişkin uluslararası ilişkiler bağlamında izlediği politikalar irdelenecektir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin jeopolitik konumu ve bölge ülkeleri (örneğin İran) ile karşılaştırıldığında gerek demokratik rejimi ve gerekse AB'ye aday ülke olması nedeniyle Birliğin enerji güvenliği açısından taşıdığı önem ortaya konulmaya çalışılacaktır.

II- Enerjinin Dış Politikadaki Önemine İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Uluslar arası ilişkiler bağlamında politika oluşturmanın dayanakları ve enerjinin bu konudaki önemine ilişkin başlıca iki temel teorik yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan ilki ve daha eskisi realist teori ve ikincisi ise liberal teorinin pluralist kanadıdır.

Realist teoriye göre devletlerin en temel menfaati uluslararası sistemde varlıklarının devamlılıklarını sağlamaktır (Baylis & Smith, 2001: 144). Bu nedenle dış politika devletlerin sistemde devamlılığını sağlamaya hizmet eden politika aracıdır (Burchill, 2001: 78). Realistlere göre 'ulusal güvenlik' tüm devletlerin dış politika konularında ilk sırada yer almaktadır (Kauppi and Viotti, 1993: 36). Bu bağlamda realist görüşte dış politika gündeminde askeri ve stratejik güvenlik meseleleri ön plandadır. Dolayısı ile uluslar arası ilişkilerde "yüksek politika" (*high politics*) olarak kabul edilen askeri ve siyasi konular dış politika kapsamında ekonomi ve diğer "alt politika" (*low politics*) konularından daha öncelikli sırada yer almaktadır. (Baylis & Smith, 2001: 191; Kauppi and Viotti, 1993: 36)

Realistler bir devletin doğal kaynaklara ulaşmasını ve bu kaynaklara erişimini sürdürebilmesinin o ülkenin ulusal güvenliği açısından önemli olduğunu da belirtmektedirler (Kauppi and Viotti, 1993: 57). Diğer bir deyişle, enerji kaynakları askeri güç için gerekli olduğundan ve devletlerin uluslar arası sistemde varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli olduğu ölçüde ulusal güvenlik içinde ele alınmıştır (Buzan, 1991: 126). Bu

bağlamda da yüksek politika seviyesinde dış politika gündemini de etkileme gücüne sahiptir.

Enerjinin devletlerin uluslar arası sistemde varlıklarını devam ettirebilmeleri için ne derecede önemli olduğunu gösteren bir kanıt olarak Japonya'nın Pearl Harbor saldırısını gerçekleştirerek II. Dünya Savaşı'na girmesi gösterilebilir (Nobutoshi, 1983: 6). Ekonomisini idame ettirebilecek doğal kaynaklardan yoksun durumda olan Japonya gibi tamamen ithal enerjiye bağımlı ülkeler için enerji güvenliği ulusal güvenlik kavramı içinde ele alınmaktadır.

Realistlerin ulusal güvenliği sadece askeri güvenlik anlamı ile sınırladığı tanımı Barry Buzan tarafından derinleştirilmiş ve geliştirilmiştir (Buzan, 1991: 14). Buzan, geleneksel Realist düşünce içinde sadece askeri güç ile ilişkilendirilen "güvenlik" kavramını geliştirerek ulusal güvenlik kavramının sadece askeri değil siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik ayaklarına sahip olduğunu da belirtmiştir (Buzan, 1991: 19). Yani bir devletin ulusal güvenliğinin sağlanması sadece askeri açıdan güçlü olması ile değil, diğer unsurların da bir bütün içinde olması ile sağlanmaktadır. Buna göre ekonomik güvenlik bir devletin ekonomisi için gerekli olan kaynaklara ulaşabilmesi ve bu kaynakları temin yollarının da tehdit altında olmaması ile sağlanmaktadır (Buzan, 1991: 242). **Buzan'a göre ekonominin temeli olan enerjinin akışının devamlılığının sağlanması bir ülke için en az askeri güvenlik kadar önem taşımaktadır.** Ekonomik güvenliğin sağlanmasında da enerjinin kesintisiz, güvenilir, temiz ve ucuz yollardan temin edilmesi (UNDP, 2000: 113) ve bu kaynakların da mutlaka çeşitlendirilmesi önem taşır. Buzan'ın geliştirdiği güvenlik kavramı ile enerji konusu ekonomik güvenliği sağlamada hayati bir rol oynaması nedeniyle devletlerin menfaatleri için öncelikli sırada yer almakta ve böylece realist düşüncenin temelinde yatan dış politikanın ulusal menfaatlere hizmet etmesi mantığı ile dış politika gündeminde önemli bir yer tutmaktadır.

Realist yaklaşım içinde enerji güvenliği konusu bir ulusal güvenlik meselesi olarak algılanmaktadır. Barry Buzan'ın kapsamını genişlettiği 'ulusal güvenlik' tanımı içinde ise enerji, sadece askeri kapasiteyi güçlendirmek açısından askeri güvenlik ekseninde değil, aynı zamanda

ekonomik güvenliği sağlaması için taşıdığı hayati rol nedeniyle de ulusal güvenliğin ekonomik boyutunda yer almaktadır.

Enerji konusunun dış politikada önemli olduğunu destekleyen görüşlerden biri de liberal düşüncenin pluralist kanadıdır. Pluralist kanat dış politika analizinde uygulanan kavram ve metodlara değişik bakış açıları kazandırmışlardır. Örneğin, Nye ve Keohane 'nin geliştirdiği "karmaşık bağımlılık" (*complex interdependence*) kavramına (Kauppi and Viotti, 1993: 406) göre 1970'lerden beri dünya politikaları "çoklu sorunlar" (*multiple issues*) içeren gündeme sahiptir ve böylece dış politika konuları da geleneksel askeri ve güvenlik konuları olarak kabul edilen "yüksek politika" konularından ekonomi, çevre, sosyal konular gibi diğer konulara kaymaktadır (Kauppi and Viotti, 1993: 407). Böylece devletlerin askeri güvenliği ile tanımlanan ulusal çıkarlar daha alt çıkarlar olarak tanımlanan ekonomi ile de ilişkilendirilmektedir. Kısaca pluralistler, uluslar arası politika gündeminin enerji, ticaret ve diğer parasal konuları da kapsayacak şekilde geliştiğini ileri sürmektedirler. (Kauppi and Viotti, 1993: 200)

Bu teorik çerçeve içerisinde anlaşıldığı gibi uluslar arası ilişkilerde enerji konusu özellikle de enerji güvenliğini sağlama devletlerin uluslar arası sistemde devamlılıklarını sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bir ülkenin enerji kaynaklarına olan yakınlığı ve ekonomisi için gerekli olan enerji kaynaklarını ucuz, kesintisiz ve güvenilir yollardan ve çeşitli kaynaklardan elde etmesi ekonomik güvenliği açısından önemlidir (Udum, 2001: 39). Bu nedenle, enerji güvenliğini sağlamak her devletin öncelikli dış politika hedefleri arasındadır. Bunun, Avrupa Birliği için de ne kadar geçerli ve önemli olduğu bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

III - Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası

III-1. Birliğin Enerji Arzu ve Talebi

Enerji güvenliği sorunları ve politikalarına geçmeden önce Avrupa Birliği'nin petrol ve gazla ilişkin istatistik verilerinden yararlanarak sektörün genel görünümünü sunmaya çalışacağız.

Avrupa Birliği şimdiki enerji tüketim eğilimleri değişmezse 8 yıl ihtiyacını karşılayacak petrol rezervlerine sahiptir. İngiltere'nin kontrolü altında olan Kuzey Denizi rezervleri birliğin ihtiyacının 1997 itibariyle

158,3 milyon tonunu karşılarken dünya rezervlerinin sadece % 4,4'ünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda, Kuzey Denizi petrolü yüksek üretim maliyetleri nedeniyle Ortadoğu petrolünden daha pahalıya mal olmaktadır. Kuzey Denizinden çıkarılan petrolün varili 7 ile 10 Amerikan Dolarına mal olurken, Orta Doğu'da çıkarılan petrolün varili 1 ile 3 Amerikan Dolarına mal olmaktadır. (EC, 2000: 18)

Doğal Gaz açısından ise durumun petrolde olduğundan daha parlak olmadığı anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri içinde Hollanda (% 24) ve İngiltere'nin (% 56) sahip olduğu rezervler dünya toplam rezervlerinin sadece % 2'sini oluşturmaktadır ve Birliğin toplam gaz ihtiyacının % 12'sini karşılamaktadır (EC, 2000: 19). Bu istatistiklerin gösterdiği gibi AB'nin toplam üretimi tüketimini karşılamada yetersiz kalmakta bu da enerji açısından dışa bağımlılığını artırmaktadır (EC, 2000: 20).

Gerçekten de AB Komisyonunun 2000 yılında hazırladığı 'Enerji Güvenliğini Sağlamaya Yönelik Avrupa Stratejisi' başlıklı Yeşil Kitap incelendiği zaman da Birlik ülkelerinin giderek artan enerji, özellikle doğal gaz ve petrol ihtiyacı ve böylece Avrupa Birliği'nin giderek artan Birlik dışı ülkelere olan enerji bağımlılığının vurgulandığı görülmektedir. Buna göre Avrupa Birliği enerji ihtiyacının % 50'sini Birlik dışındaki ülkelere ithal ettiği enerji ile karşılamaktadır. Yapılan tahminlere göre Birlik dışındaki ülkelere enerji bağımlılığı 2030 yılında % 70'e ulaşacaktır (EC, 2000). AB petrol ihtiyacının % 90'ını ve doğal gaz ihtiyacının % 40'ını ithal etmektedir. İthal edilen doğal gazın % 40'ı Rusya'dan gelmekte ve ithal edilen petrolün % 45'i ise OPEC ülkelerinden gelmektedir (IIR, 2004: 169). Ayrıca Avrupa Birliği ülkeleri genişleme süreciyle birlikte giderek artan bir enerji ihtiyacı ile karşı karşıyadır. Avrupa Birliği'ne aday ülkeler de yine % 90 oranında petrole ve % 60 ile 90 oranında ise doğal gaz ithalatına bağımlı durumdadırlar (IIR, 2004: 169). (Bu konudaki istatistiksel verilere ilişkin daha ayrıntılı bilgiler ekte sunulmuştur.) (DG Energy and Transport, 2004: 18; EC, 2000: 25, 68)

Öte yandan, Avrupa Birliği içerisinde Kuzey Denizi'nin sağladığı petrol ve doğal gaz kaynaklarının azalmasından endişe duyulmaktadır. Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi enerji kaynakları açısından Birlik dışı ülkelere artan bağımlılık Birliği enerji ikmal kaynaklarını çeşitlendirmeye zorlamaktadır. Bu da 'Clingendael Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'

tarafından Ocak 2004 'te hazırlanan raporda da belirttiği gibi Avrupa Birliği için uzun vadeli bir ortak enerji politikası gerektirmektedir. (DG Energy and Transport, 2004)

III- 2. Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Politikası

Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği politikalarının ve Türkiye'nin Avrupa Birliği için önemini incelemeye ve irdelemeye başlamadan önce, **Avrupa Birliği'nin ortak bir enerji politikası var mı ?** sorusunu cevaplamak isabetli olacaktır.

Ancak, öncelikle enerji güvenliği kavramından ne anlaşılması gerektiğini açıklamak zorunluluğu bulunmaktadır. En genel anlamda enerji güvenliği *"değişik şekillerde ve türlerdeki enerjinin yeterli miktarlarda ve makul fiyatlarda veya maliyetlerle her zaman elde edilebilir olmasıdır"*. (UNDP, 2000: 113) Bu anlamdaki enerji güvenliğine ilişkin Avrupa Birliği'nin ortak bir politika izleyip izleyemediğini irdeleyebilmek için Birliğin enerji politikasının nasıl geliştiğini kısaca incelemek gerekmektedir.

Enerji politikası 'düşük maliyet, arz güvenliği sağlamak ve olası tehditlere karşı önlem almak ve çevreyi korumak' olarak tanımlanabilecek üç bileşenden oluşmaktadır. Enerji ithalatına bağımlı birçok ülke için ortak olan bu özellikler Avrupa Birliğini oluşturan ülkeler için de geçerlidir. Fakat uygulama ve kullanılan politika araçları açısından AB ülkeleri içinde farklılıklar görülmektedir. Bunun nedeni ise her devletin sahip olduğu doğal kaynaklarının, kendi enerji sektörlerinin yapılarının ve siyasi tercihlerinin farklı olmasıdır. Ayrıca her devlet ulusal güvenlikleri çerçevesinde algıladıkları enerji güvenliği konusunda karar verme yetkilerinin kendilerinde olmasını istemektedirler. Bu nedenle de Birlik içinde yukarıda tanımlı yapılan üç bileşen ekseninde ortak bir enerji politikası oluşturmak zorlaşmaktadır. (IIR, 2004: 63)

Enerji Avrupa Birliği için bütünleştirici bir güç olsa da Birliğin ortak bir enerji politikası yoktur. Avrupa Birliği'ni kuran üç anlaşmadan ikisi 'Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kuran **Paris Anlaşması** ve nükleer enerji konusunda ise **EURATOM Anlaşması** enerji ile ilgilidir. (EC, 2000: 11) Fakat **bu iki anlaşma ortak bir enerji politikası oluşturmak yerine sadece kömür ve nükleer enerji kaynaklarının Topluluk içinde eşit ve düzenli dağılımını garanti almak amaçındadır** (EC, 2000). Aynı şekilde Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran **Roma Anlaşması'nda da enerji konusunda ortak bir politika izlemek için yeni bir düzenleme**

getirilmemiştir (EC, 2000). 1973 Petrol Krizinden sonra Topluluk petrole olan bağımlılığı azaltmak için yeni düzenlemeler yaparak 1974 yılında alınan Konsey kararı ile nükleer santrallerin yapımına karar vermiştir. Bu karar Eylül 1986 ve 1988 tarihinde komisyonun hazırladığı enerji iç pazarı oluşturulması için hazırlanan rapor izlemiştir. **Tek Pazar'ın kurulmasından sonra ise enerji sektörünün de tek pazara dahil edilmesi için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır** (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000). Ortak bir enerji politikası izlenmesi ile ilgili olarak Maastricht ve Amsterdam anlaşmaları sırasında yapılan çalışmalar da başarısız olmuş, enerji konusuna sadece Amsterdam anlaşmasının giriş (preamble) kısmında değinilmiştir (EC, 2000: 12). 1995 yılında AB enerji iç pazarı için hedefleri ve stratejileri ortaya koyan Beyaz Kitap, kurucu üç anlaşmada ve Avrupa Birliği Antlaşmasında Avrupa Birliği'ne atfedilen sorumluluk alanını birleştirmiştir. Buna göre devletlerin izledikleri politikalar AB'nin amaçlarına ulaşmasında engel oluşturduğu takdirde AB'nin izlediği politikalar üye ülkelerin ulusal politikalarının üzerinde geçerli olacaktır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000).

Enerji politikasının en önemli ayağını oluşturan arz güvenliğini sağlamamanın önemi Topluluğu kuran anlaşmanın 100. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddede enerji güvenliğini enerji türlerini ve kaynaklarını coğrafi olarak da çeşitlendirmenin gerekliliğinden bahsedilmiştir (EC, 2000: 11).

Bu durumda enerji akışının güvenliğini sağlamak için kaynak çeşitlendirme politikası AB'nin dış ilişkilerine de yansımaktadır. AB'nin dış ticaret, güvenlik ve dış politikaları gelecekteki enerji arz güvenliğini sağlamak açısından birliğin enerji politikasının en kritik araçları konumundadır (IIR, 2004: 70). **Mevcut durumdaki petrol ve doğal gaz ithalatına olan bağımlılık AB'yi jeopolitik değişimlere karşı tutumlar geliştirmesini sağlamıştır.**

AB'nin enerji güvenliğini sağlamak için dış ilişkilerinde izlediği politikalar Çok Tarafli ilişkiler ve tek tarafli ilişkiler olarak gruplandırılabilir (IIR, 2004). AB'nin özel ikili ilişkileri incelendiğinde örneğin Avrupa Birliği ve Rusya ilişkilerinin temelinde Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği endişeleri yattığı açıktır. Birliğin doğal gaz ihtiyacını

sağlayan en önemli kaynak olması nedeniyle Rusya, Avrupa Birliği için büyük önem taşımaktadır (IIR, 2004).

Çok taraflı ilişkiler açısından değerlendirildiğinde de Birliğin enerji alanında işbirliğini arttırmaya yönelik bölgesel ve uluslararası çalışmalarını dikkat çekmektedir. Enerji Arzı Güvenliği sağlamak amacıyla AB 'Avrupa Enerji Şartı', Trans-Avrupa Enerji Şebekeleri, INOGATE ("Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı") programı, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Synergy Programı gibi enerji kaynaklarını coğrafi olarak çeşitlendirme ve böylece ithalat bağımlılığı içinde olduğu Orta Doğu ve Rusya gibi bölgelerden diğer çeşitli bölgelere yaymak amacıyla bölgesel enerji işbirliği girişimlerinde bulunmuştur (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000; IIR, 2004: 68-72). Bu gibi girişimler dış ticaret, güvenlik ve dış politikanın AB'nin enerji politikası içinde nasıl bir önem taşıdığıın kanıtlarıdır. Örneğin 1995 yılında kurulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde Avrupa Yatırım Bankasından alınan mali destekle AB'nin enerji sektörü ile Akdenizli ortak ülkelerin arasındaki enerji işbirliğinin geliştirilmesini destekleyen projeler planlanmıştır (IIR, 2004: 67). Ayrıca TACİS programı çerçevesinde mali destek sağlanan INOGATE programı ile Kafkas Ülkeleri ve Orta Asya ülkelerine teknik yardım yapılması AB'nin artması beklenen doğal gaz ihtiyacı ve Rusya'ya olan doğal gaz ithalat bağımlılığını azaltmaya yönelik attığı adımların göstergesidir (IIR, 2004: 69).

Sonuç olarak, bütünüyle ortak bir enerji politikası izleyememesine rağmen birliğin enerji politikasının hedefleri arasında yukarıda da değinildiği gibi arzın güvenliğinin sağlanması, çevrenin korunması ve yenilebilir kaynakların ve doğal gazın kullanım payının artırılması yer almaktadır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000). Özellikle enerji arzının güvenliğinin sağlanması konusunda üyelerin ulusal güvenlik endişeleri nedeniyle karar verme mekanizmalarında yetkilerini AB'ye devretmedeki isteksizlikleri ortak enerji politikasını oluşturmayı güçleştirmektedir. Fakat buna rağmen birliğin enerji ithal ettiği bölgeler ve ülkeler ile olan ilişkileri incelendiğinde ortak bir politika oluşturmaya yönelik önemli adımlar atıldığı da görülmektedir.

Bundan sonraki bölümde, buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında AB'nin enerji güvenliği açısından Türkiye'nin konumu ve önemi belirlenmeye ve bu konudaki başlıca argümanlara yer verilmeye çalışılacaktır. Bu arada, mevcut ve potansiyel alternatif petrol ve doğal gaz (boru hattı) projelerinin bu açıdan önemi de incelenecektir.

IV- Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye'nin Önemi

Bundan önceki bölümde bahsedildiği gibi Avrupa Birliği'nin enerji politikası hedefleri arasında arz güvenliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Arz güvenliğini sağlamak için Orta Doğu ve Rusya 'ya olan petrol ve doğal gaz bağımlılığını azaltmak amacıyla Kafkaslar ve Hazar bölgesi kaynaklarına, Akdeniz ve Karadeniz gibi bölgesel enerji işbirliği girişimlerine yönelerek coğrafi açıdan kaynak çeşitliliği sağlamayı amaçlamaktadır. Yine daha önceki bölümde incelendiği gibi AB'nin dış ticaret, güvenlik ve dış ilişkiler politikası da enerji güvenliğini sağlamak için kullanılan politika araçları konumundadır. Türkiye ile AB ilişkileri enerji perspektifinden değerlendirildiğinde Türkiye'nin AB'nin enerji arz güvenliğini sağlamaadaki stratejik önemi ortaya çıkmaktadır.

Jeopolitik konumu nedeniyle Orta Asya, Kafkaslar ve Orta Doğu'yu Avrupa'ya bağlayan bir köprü niteliğinde olan Türkiye, dünyanın en önemli enerji kaynaklarına komşu durumundadır. Bu da Türkiye'yi enerji geçiş yolları üzerinde önemli bir transit ülke yapmaktadır.

Bizzat Avrupa Komisyonu tarafından 6 Ekim 2004 tarihinde yayınlanan Türkiye'nin Üyeliği'nin Etkileri Raporu'nda Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliği açısından Türkiye'nin üyeliğinin neler kazandıracığı vurgulanmıştır (EC, 2004). Rapor; Türkiye'nin AB üyeliğinin, AB'nin Türkiye'nin komşu olduğu enerji kaynaklarına ulaşmasını kolaylaştırması ve bu kaynaklardan sağlanacak enerji akışının güvenli bir şekilde Avrupa pazarına taşınabilmesi nedeniyle önemli olduğunu belirtmiştir (EC, 2004).

Özellikle Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği açısından Türkiye'nin önemi doğal gaz ekseninde yadsınamaz oranda büyüktür (Roberts, 2004: 1). Doğal gazın bir enerji türü olarak petrole oranla arz güvenliğinin sağlanması daha zordur. Bunun nedenlerinden biri doğal gazın petrole oranla daha güç ve maliyetli taşınması ve bu sebeple bölgesel olarak bir ağ (network) endüstrisine ihtiyaç duymasıdır. Böylece petrol gibi uluslar arası Pazar yerine, doğal gaz bölgesel pazarlara sahiptir. **Petrol arzı güvenliğini sağlamak bu bakımdan global bir sorundur. Fakat doğal gaz arz güvenliğini sağlamak bölgesel bir sorundur** (Roberts, 2004). Petrol için ithalat bağımlılığı değişik limanlar, rafineriler ve tankerler vasıtasıyla

çözülebilirken doğal gaz için eğer sadece bir kaynağa bağımlılık varsa bunu bertaraf etmek daha güçtür (IR, 2004: 77; Roberts, 2004: 1). **Türkiye dünya gaz rezervlerinin % 71.8'ine sahip olan bölgelerin kesiştiği noktada bulunmaktadır** (BP, 2004) Türkiye'nin önemi de 'doğal bir koridor' olarak gazın Hazar Bölgesinden gelerek Ortadoğu'dan geçerek ve Körfez'den Mısır'a ve oradan da Avrupa pazarına ulaşmasındaki rolü Avrupa Birliği için büyük önem taşımaktadır (Roberts, 2004: 2). Böylece Türkiye transit ülke olarak Avrupa pazarını Rusya dışındaki kaynaklardan sağlanan doğal gaz ile buluşturmaktadır.

Özellikle John Roberts'ın da işaret ettiği gibi, doğal gaz açısından bölgesel gaz ulaşım ağlarına olan ihtiyaç devletler arasındaki bağımlılığı da arttırmaktadır (Roberts, 2004). **Rusya Avrupa Birliği'ne dışarıdan doğal gaz kaynağı sağlayan en önemli ülke olması nedeniyle bir anlamda Rusya doğal gaz şirketi GAZPROM tekel konumundadır. Son dönemde Türkiye'nin yer aldığı doğal gaz boru hatları projeleri de bu tekeli kırmak için AB'ye önemli alternatifler sunmaktadır.** Bu projeler AB'nin Türkiye'ye verdiği önemi göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Türkiye ve Yunanistan arasında yapımı öngörülen boru hattı sayesinde Türkmenistan ve Azeri doğal gazının Avrupa pazarı ile birleştirilmesi planlanmaktadır (Roberts, 2004: 10). 'Turkey - Greece - Italy Interconnector' olarak da tanımlanan Türkiye - Yunanistan - İtalya hattı Avrupa Birliği tarafından stratejik önem taşımaktadır (Roberts, 2004).

2003 Aralık ayında BOTAŞ ile Yunan DEPA boru hattı şirketi arasında yapılan anlaşma iki ülke arasında 286 km'lik bir doğal gaz boru hattının yapımını öngörmektedir (Roberts, 2004). Avrupa Komisyonu projenin fizibilite çalışmasını desteklemekte ve bu da komisyonun Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği açısından önemi göstermektedir.

Türkiye'nin içinde yer aldığı diğer önemli projeler Türkiye ve Avusturya'yı birbirine bağlayan Nabucco projesi ve Şah Deniz Projesidir. **Fakat John Roberts'ın da iddia ettiği gibi AB Komisyonunun finansal açıdan da desteklediği ve üzerinde önemle durduğu proje Türkiye-Yunanistan ve İtalya hattıdır** (Roberts, 2004).

Türkiye ile fizibilite çalışmaları yapılan Türkiye -Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattından sonra gerçekleştirilmesi planlanan Bakü-Tiflis-Erzurum arasındaki Şahdeniz Doğal Gaz Boru Hattı ile Avrupa Birliği'ne Rusya 'ya alternatif olarak

doğal gaz kaynağı sunmaktadır. Bu bakımdan doğal gaz konusunda bölgesel anlamda enerji işbirliğini geliştiren Türkiye, Avrupa Birliği için vazgeçilemez bir enerji ortağı konumuna gelecektir.

Petrol arzı güvenliğini sağlamak açısından Türkiye'nin, AB için önemi yine transit ülke olması nedeniyle yani Boğazlara sahip olması ve Kuzey Irak - Ceyhan Boru Hattı ile Avrupa 'ya enerji akışı sağlaması ile önemlidir. **Türkiye'nin önemli konumu Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ile daha da artmıştır.**

10 Mayıs 2005 tarihinde petrol pompalanmaya başlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Türkiye'nin 21. yüzyılda enerji koridoru olarak dünya enerji politikalarında artan önemini kanıtlayan ve yıllardır siyasilerce dile getirilen Türkiye'nin Doğu-Batı Enerji Koridoru olmasındaki kararlılığını (jeopolitik açıdan önemini somut olarak) ortaya koyması açısından önemlidir (Pala ve Kanbolat, 2005: 18). Ayrıca bu boru hattının enerji akışını gerçekleştirmeye başlaması ile Boğazlar üzerindeki tanker yükü de azalacak böylece AB pazarlarına Boğazlar yoluyla taşınan enerjinin de güvenliği artacaktır (EC, 2004: 9). Böylece Türkiye Avrupa Birliği'nin artan petrol ihtiyacını karşılayacak önemli bir kaynak için transit ülke konumunu güçlendirmektedir.

Bu projelerin başarıya ulaşması sadece ekonomik parametrelere değil aynı zamanda siyasi parametrelere de bağlıdır. Avrupa Birliği ile müzakerelere başlayacak olan ve üyelik yolunda önemli adımlar atan Türkiye'nin Birlik ile olan siyasi ilişkilerinin olumlu atmosferde devam etmesi de bu projelerin gerçekleşmesi için uygun zemini sağlayacaktır. Avrupa Birliği açısından Türkiye'nin üyeliği enerji konusunda Birliğe önemli kazançlar sağlayacak bir durum yaratacaktır. Ülkemizin Orta Doğu'ya ve Hazar Bölgesine jeopolitik yakınlığı Avrupa Birliği enerji pazarlarını bu bölgelerle birleştiren ucuz ve güvenilir bir yol sağlayacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye enerji geçiş yolları üzerinde bulunması nedeniyle AB'nin enerji güvenliğinin sağlanmasındaki en önemli unsur olan kaynak çeşitlendirilmesinde de önemli rol oynayacaktır. (EC, 2004)

Bunlara ek olarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz ulaştırmayı öngören projeler de Rusya'nın özellikle de Gazprom'un doğal gaz pazarları üzerindeki tekelini kırarak enerji pazarının daha ticari ve rekabetçi olmasını

sağlayarak enerji güvenliğine katkıda bulunacaktır (Roberts, 2004: 17). Kısaca, 2030 yılında Avrupa için öngörülen % 70 oranında enerji dışı bağımlılığının getireceği ekonomik tehlike ve riskler Türkiye gibi jeostratejik öneme sahip transit ülkelerin birliğe katılımıyla daha aza indirgenebilecektir.

IV-1. Rusya ve Ukrayna Arasındaki “Doğal Gaz Krizi”nin Yansımaları

2006 yılının ilk günlerinde Moskova ve Kiev arasında yaşanan “doğalgaz krizi” Avrupa Birliği’nin enerji güvenliği açısından Türkiye’nin önemini daha da vurgulamıştır. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan bu kriz Rusya’nın Ukrayna’ya sattığı doğal gazın fiyatını artırmak istemesiyle başlamıştır. Rusya’nın 2005 yılında Ukrayna’ya gazın bin metreküpünü 50 dolardan satarken 2006’da bu fiyatı 230 dolara çıkarmak istemesi iki ülke arasında yaşanan siyasi mücadelede Rusya tarafından “enerji”nin koz olarak kullanılmasına neden olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Kamalov, 2006; Milliyet, 2005; Çetinkaya, 2005). Fakat iki ülke arasında yaşanan bu kriz Avrupa Birliği’nin enerji güvenliği için ciddi sorunlar yaratmıştır. Özellikle Rusya’nın AB ülkelerinin enerji ihtiyaçlarının % 20’sini karşıladığı düşünüldüğünde ve AB ülkelerine Rusya’dan ihraç edilen doğalgazın Ukrayna’dan geçmesi sorununun AB açısından önemini arttırmıştır. Rusya Ukrayna’ya sattığı ucuz doğal gaz karşılığında Avrupa’ya ihracatında bu ülkenin boru hattı şebekesini kullanmaktadır (BBC, 2005). Bu nedenle Ukrayna’nın Rusya’nın istediği fiyatı ödemeyeceğini açıklaması ile Rusya’nın Ukrayna’ya pompaladığı gazı durdurunca Ukrayna da Rusya’nın AB ülkelerine aktarılması için gönderilen doğal gazın belli bir kısmını alarak AB’ye aktarmaya başlamıştır. Bunun üzerine AB ülkeleri her iki tarafın da uzlaşması için çağrıda bulunmuştur. Sonuç olarak 4 Ocak 2006 tarihinde Gazprom ile Ukrayna Neftgaz arasında yapılan anlaşma sonucu Rusya’nın Ukrayna’ya doğalgazın bin metreküpünü 230 dolardan satarken Ukrayna transit ücretleri için ödediği miktarı 1.09’dan 1.69’a çıkarmıştır. (Kamalov, 2006). Bu krizin AB enerji güvenliği açısından önemine bakacak olursak Birliğin bu kriz neticesinde üye ülkelerin enerji politikalarını yeniden gözden geçirdiğini ve “Avrupa Birliği’ni uyandırdığını” görmekteyiz (Kaleağası, 2006: 11). Bu kriz AB ülkeleri için Rusya’ya olan enerji bağımlılıklarının ileride ne tür sonuçlar yaratabileceği noktasında adeta bir uyarı işlevi görmüştür. AB’nin çalışmamızda da bahsedildiği gibi ortak bir enerji politikasının olmaması neticesinde bu bağımlılığa çözüm üretecek alternatif enerji kaynaklarına ulaşma çabaları da birlik üyelerinin kendi çıkarlarına göre izledikleri enerji politikaları ile

gerçekleşmekte bu da AB'nin bağımlılığa çözüm yaratmak için ortak bir irade göstermede zorlanmasına neden olmaktadır. Bu kriz sonrasında yaşanan gelişmelere bakıldığında AB'nin artık "ortak bir enerji politikası" için harekete geçmeye başladığı görülmektedir. Özellikle 24 Mart'ta yapılan Brüksel zirvesinde AB liderleri enerji politikalarında işbirliğine yönelmeyi ve kaynak çeşitlendirmede bu işbirliği ile pazarlık güçlerini artırmayı hedeflediklerini belirtmişlerdir (BBC, 2006a). AB Komisyonunun enerjiden sorumlu üyesi Andris Piebalgs, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan krizden "ders aldıklarını" belirterek birliğin enerji arzında çeşitlilik sağlanmasını vurgulamıştır. Özellikle Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması için alternatif boru hatları projelerinin gündeme getirildiği görülmektedir (BBC, 2006b).

Bu noktada Türkiye'nin AB'nin enerji güvenliği için önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Rus doğal gazına bağımlılığı azaltmak için Avusturya ve Türkiye arasında kurulacak olan Nabucco Boru Hattı Projesinin önemi bu toplantı ile daha da vurgulanmıştır. 2010-2020 yılları arasında gerçekleşecek olan bu projede Türkiye üzerinden Hazar ve Ortadoğu gazının Avrupa'ya taşınması öngörülmektedir. Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan geçerek Avusturya'ya gidecek olan proje için finansman ve hattın taşıma kapasitesinin pazarlanması için Haziran 2004'te Nabucco Company Pipeline Study kurulmuştu (Milliyet, 2006). Kısacası, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan kriz Avrupa Birliği ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılıklarının yaratabileceği sonuçları için "ders" olmuş ve alternatif arayışlarını hızlandırmıştır. Bu arayışlar için de jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye'nin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu durum Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinde enerji boyutunun daha da önem kazanmasına yol açmaktadır. Nitekim, TÜSİAD Başkanı'nın 2006 yılı başlarında AB Komisyonu Başkanı ile görüşmesi sırasında Barosso'nun enerji danışmanının da görüşmeyi izlemesi AB ile ilişkilerde "enerji"nin yeni bir boyut olarak güç kazandığının bir kanıtı niteliğinde olduğu ileri sürülmüştür (Kaleağası, 2006: 11).

V- Sonuç

Günümüze kadar devletler arasında savaşlara sebep olan enerji ve özellikle de enerji güvenliği ülkelerin *ekonomik yapılarını, tercihlerini, siyasi karar mekanizmalarını, ve askeri hazırlıklarını derinden etkilemekte*

ve biçimlendirmektedir' (Öğütçi, 1998). Çalışmamızın uluslar arası ilişkilerde enerji konusunu ve özellikle de enerji güvenliği meselesini teorik yaklaşımlar ile inceleyen bölümünde de belirtildiği gibi gerek Barry Buzan tarafından kapsama genişletilen ulusal güvenlik kavramı içinde gerekse liberal yaklaşım içerisinde geliştirilen 'karmaşık bağımlılık' kavramı kapsamında enerji konusu uluslararası ilişkilerde önemli bir yere sahiptir.

Esasen bilindiği gibi Avrupa Birliği'nin (o zamanki adı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun) temelleri stratejik enerji kaynaklarını sadece sivil amaçlarla yani barış için ve uluslararası bir örgüt tarafından yönetim ihtiyacına ilişkin çağrılar ve anlaşmalarla atılmıştır. Yani tarihsel olarak da, ilk günden itibaren AB'nin kuruluş, gelişme ve genişleme sürecinde enerji (ve özellikle petrol ve doğal gaz) politikaları hep hayati önem taşımıştır.

Türkiye -AB ilişkileri söz konusu olduğunda da yine enerji güvenliği politikalarının öne çıktığı önceki bölümlerde vurgulanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın baştaki bölümündeki teorik kısımda da söz konusu edildiği gibi ekonomi boyutu ve özellikle de ekonomik güvenliği sağlayan enerji konusu devletlerin dış politikalarında çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerde de enerjinin, diğer politik konular yerine ekonomik anlamda taşıdığı kritik rol gereği öne çıkması şaşırtıcı olmayacaktır. Türkiye'nin AB üyeliğine doğru yolculuğu bir tek parametre ile açıklanacak kadar basit olmadığı aksine çok karmaşık, siyasi, kültürel, toplumsal ve ekonomik boyutu olan bir süreç olduğu ortadadır.

Ancak konumuz bağlamında ekonomik boyutunun belirleyici ve yönlendirici etkisi hem çağdaş (teorik) yaklaşımlarda hem de pratikte baskın rol oynadığı kanıtlanmıştır. Bu görüşümüzün gerek AB'nin yukarıda incelediğimiz enerji politikasının tarihsel gelişimi gerekse de bizzat AB'nin hazırladığı raporlar ve çalışmalar gerekse AB'den bağımsız kuruluş ya da kişilerin yaptığı çalışmalardaki veriler ve gözlemler tarafından desteklenmektedir.

Kısaca Türkiye'yi önemli kılan, genelde 75 milyonluk talep potansiyeli bulunan büyük bir piyasaya sahip olması ve özelde Avrupa Birliği'nin, petrol talebi artarken ana kaynak olan Kuzey Denizi'ndeki petrol üretiminin azalması sonucu mutlaka Türkiye'yi (Rusya - Avrupa ve Karadeniz - Akdeniz arasındaki petrol ve doğal gaz taşımacılığı açısından), politika ve strateji belirlerken hesaba katma zorunluluğudur. Gümrük Birliği ile büyük ölçüde Türk piyasasına rahat giriş koşullarının oluştuğu söylenebilir. Ama, Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacı ve güvenliği politikası

nedeniyle Türkiye'yi AB'nin dışında tutma lüksünün bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Nitekim, 17 Aralık öncesi ve 17 Aralık'tan hemen sonra Avusturyalılar ve Fransızlar gibi Türkiye'nin AB üyeliğine karşı en katı (militanca) tavır koyanlar bile Türkiye'yi tamamen Avrupa dışına itemeyiz, kendisiyle özel statülü anlaşma yapalım" görüşünü ileri sürmektedirler. Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi işte bu nedenle gözden çıkarması söz konusu değildir.

Tablolar:

Ek Tablo 1: Petrol ve Doğal Gaz Tüketiminin Toplam Enerji Tüketimi İçindeki Payının Yıllara Göre Dağılımı

	1998	2010*	2020*	2030*
AB	%64	%66	%66	%67
AB-30	%61	%63	%65	%66

Kaynak : European Commission, Green Paper, Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, COM 769 final, 2000, s. 68.

Not: * Tahmini değerlerdir.

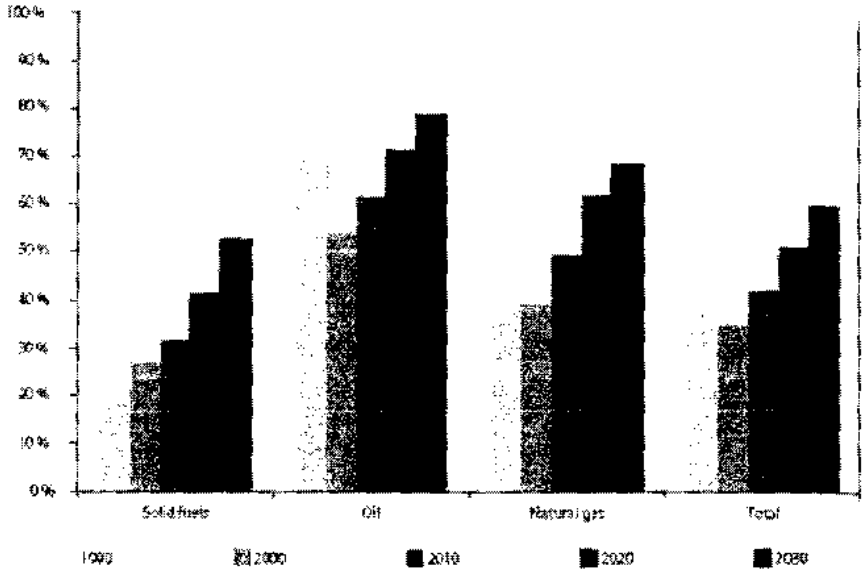
Ek Tablo 2- AB ve AB-30'un Tahmin Edilen İthalat Bağımlılığı

	1998	2010	2020	2030
AB	%49	%54	%62	%71
AB-30	%36	%42	%51	%60

Kaynak : European Commission, Green Paper, Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, COM 769 final, 2000, s.68.

Ek Tablo-3 Enerji Türüne Göre İthalat Bağımlılığı (AB-30)

EU-30 — Dependence according to energy product

Kaynak : European Commission, Green Paper, Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, COM 769 final, 2000, s.25.

Ek Tablo 4: Ham Petrol İthalatı

AB-15 (Milyon Ton)

Kaynak	2000	2001	2002	2003*	Pay 2002 (%)
Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri	89,5	101,2	123,2	140,1	26,0
Norveç	114,8	107,2	101,6	104,5	21,5
Suudi Arabistan	65,1	57,5	53,1	61,2	11,2
Libya	45,5	43,1	38,8	44,9	8,2
İran	35,5	31,4	25,9	34,9	5,5
Orta Doğu - Genel**	13,1	18,7	19,6	11,9	4,1
Diğer	121,5	122,0	110,7	94,5	23,4
Toplam İthalat	485,0	481,1	472,9	492,0	100,0
Milyon Varil	3540,5	3511,8	3452,2	3591,4	

Kaynak : Directorate General Energy and Transport, Pocket Book 'Energy and Transport in Figures' (annual) Statistical Pocket Book 2004

http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/pocketbook/2004_en.htm

s.18 içinde Organisation for Economic Co-operation and Development

* Aylık istatistiklere göre yapılan tahminler

** Herhangi Bir Kaynak Tespiti yapılamamış

Ek Tablo 5: Doğal Gaz İthalatı

AB-15 (Milyon metre küp)

Kaynak	2000	2001	2002	2003*	Pay 2002 (%)
Rusya	78,484	73,909	68,807	74,169	32,7
Norveç	46,714	49,925	61,351	64,746	29,1
Cezayir	56,644	50,364	53,162	54,431	25,2
Kaynağı belli olmayan	6,808	8,575	15,966	43,171	7,6
Nijerya	4,283	5,369	6,276	9,013	3,0
Katar	293	646	2,070	1,893	1,0
Diğer	1,857	2,457	2,972	1,666	1,4
Toplam İthalat	195,083	191,245	210,604	249,089	100,0

Kaynak: Directorate-General Energy and Transport , Pocket Book 'Energy and Transport in Figures' (annual) Statistical Pocket Book 2004

http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/pocketbook/2004_en.htm

s.18 içinde Organisation for Economic Co-operation and Development

Not * : Aylık istatistiklere göre yapılan tahminler

Kaynakça:

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2000). 'AB Enerji Politikası'.

Erişim: <http://www.deltur.cec.eu.int/abenerji.rtf>

BBC (04.01.2006b). AB Enerji Uzmanları Brüksel'de. *BBCTurkish.Com*.

BBC (24.03.2006a). AB Enerji İşbirliğinde Anlaştı. *BBCTurkish.Com*.

BP (2004). 'Statistical Review of World Energy (2003)'. John Roberts. *The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues*. Centre For European Studies, EU -Turkey Working Papers, No 11, October.

Burchill, Scott (2001). 'Realism and Neo-realism'. Scott Burchill, et.al. *Theories of International Relations*. Basingstoke: Palgrave.

- Buzan, Barry (1991). *People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies in the Post-Cold War Era*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Çetinkaya, Mirza (21.12.2005). Turuncu Gaz Krizi AB Baskısıyla Çözülebilir. *Zaman Online*. Erişim: <http://zaman.com.tr/?bl=dishaberler&trh=20051221&hn=239755>.
- Directorate-General Energy and Transport (2004). 'Energy and Transport in Figures'. Statistical Pocket Book. Brussels: European Commission. Erişim: http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/figures/pocketbook/2004_en.htm.
- Dunne, Tim and C.Schmidt, Brian (2001). 'Realism'. John Baylis & Steve Smith et al (2001). *The Globalization of World Politics*. Oxford University Press.
- European Commission (2000). 'Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply', COM 769 final. Brussels.
- European Commission (2004). 'Issues arising from Turkey's Membership Perspective, 6.10.2004, SEC(2004) 1202, Number {COM(2004) 656 final}.' *Comission Staff Working Document*, Brussels. Erişim: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/issues_paper_en.pdf.
- Institute for International Relations 'Clingendael' (2004). 'Study on Energy Supply Security and Geopolitics, Final Report, January 2004, number DGTREN TREN/CI-06-2002'. Clingendael International Energy Programme (CIEP). The Hague. Erişim: http://europa.eu.int/comm/energy_transport/doc/2004_iv_ciep_report_en.pdf.
- İlyas Kamalov (4.1.2006). Rusya'nın Enerji Zaferi ve Siyasi Mağlubiyeti. *Avsım Bülteni*. Erişim: <http://www.avsım.org/tr/gunlukbulten.asp?ID=799>.
- Kaleağası, Bahadır (10.04.2006). Avrupa'nın Enerji Arayışı. *Radikal*, s.11.
- Kauppi, Mark V. and Viotti, Paul R (1993). *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*. Allyn and Bacon. Second Edition.

Krizden Ders Çıkaran AB, Enerji Kaynaklarını Çeşitlendirecek (04.01.2006). *Milliyet Online*.

Moskova – Kiev Hatında Gaz Krizi (30.12. 2005). *BBC Turkish.com*.

Nobutoshi, Akao (1983). *Japan's Economic Security: Resources as a factor in foreign Policy*. Hampshire: Gower.

Öğütçü, Mehmet (1998). 'TÜSİAD Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğm'. TÜSİAD Yayın No. TÜSİAD-T/98 – 6/230. Erişim: <http://www.tnsiad.org.tr/turkish/rapor/ticaridiplomasi/html/rapor.html>.

Pala, Cenk ve Kanbolat, Hasan. Bakü-Tiflis-Ceyhan 21.Yüzyılın İpek Yolu. *Stratejik Analiz*, Haziran 2005 Cilt 6, Sayı 62.

Roberts, John (2004). 'The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues'. *Centre For European Studies, EU –Turkey Working Papers*, No 11, October.

Udum, Şebnem (2002). 'The Politics of Caspian Region Energy Resources: A Challenge For Turkish Foreign Policy'. *Perceptions*, December 2001-February 2002.

United Nations Development Programme (2000). 'World Energy Assessment'. New York: UNDP. Erişim: www.undp.org.

US Energy Information Administration (2004). 'International Energy Outlook 2004'. Erişim: www.eia.doe.gov/oi/aff/ieo/world.html.

Yeni Soğuk Savaş (31.12.2005). *Milliyet Online*.